

ЖИТТЄВА КРИЗА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИННИЦЬ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ КОРЕКЦІЇ ЗА УМОВ ДЕПРИВАЦІЇ

Стаття присвячена вивченню особливостей життєвої кризи жінок-злочинниць та можливості її подолання за умов ізоляції від суспільства у місцях позбавлення волі.

Ключові слова: життєва криза, особистість жінки-злочинниці, життєстійкість злочинниць, базові потреби злочинниць,

Л.А. Шевченко

ЖИЗНЕННЫЙ КРИЗИС ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИЦ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО КОРРЕКЦИИ В УСЛОВИЯХ ДЕПРИВАЦИИ

Статья посвящена изучению особенностей жизненного кризиса женщин-преступниц и возможности его преодоления в условиях изоляции от общества в местах лишения свободы.

Ключевые слова: жизненный кризис, личность женщины-преступницы, жизнестойкость преступниц, базовые потребности преступниц,

L.A. Shevchenko

LIFE CRISIS OF THE PERSON OF CRIMINALS AND POSSIBILITY OF ITS CORRECTION IN THE CONDITIONS DEPRIVATION

Article is devoted studying of features of vital crisis of women-criminals and possibility of its overcoming in the conditions of isolation from a society in imprisonment places.

Key words: life crisis, the person of the woman-criminal, hardness criminals, base requirements of criminals.

Постановка проблеми. Вимушена зміна умов життєдіяльності та звичного середовища, розрив соціальних зв'язків, сурова регламентація життя й частковий сенсорний голод, обмежене спілкування, які виникають внаслідок ув'язнення у злочинців, зумовлюють виникнення життєвої кризи особистості. Криза з грецької [krisis] означає «розподіл доріг». У сучасному тлумаченні поняття «криза» означає поворотний пункт, крутий злам, найважливіший момент, гостру ситуацію для ухвалення якогось рішення [7, с. 654]. Життєва криза особистості – це важкий період у житті людини, коли у неї виникають сумніви щодо правильності власного життєвого шляху або розуміння реальності.

Аналіз досліджень та публікацій з даної проблеми У психології кризи зазвичай пов'язуються із віком людини. Так, О.О. Бодальов вважає, що весь життєвий шлях людини формується і розвивається в процесі безперервного становлення та вирішення, різноманітних за своєю природою і своїм значенням суперечностей, які виникають на тому чи іншому етапі життя або в конкретній життєвій ситуації. Людина відчуває проблемну напруженість всієї своєї поведінки, а далі – за наростаючою: відбувається як би «розрив життя». І це вже життєва криза, при якій соціально-психологічні суперечності загострюються до межі, до тієї останньої межі, яка визначає в даний момент внутрішню особистісні резерви соціальної адаптивної енергії [4, с.55]. На думку Є.Л.Солдатової кризовий стан – це руйнування всього зовнішнього, кризи приводять особистість до глибинного переживання сенсу життя, до інтродекції у свідомість особистості нових життєвих цінностей [10, с. 5]. Проблема криз, зумовлених змінами значущих сторін системи відносин особистості, стає все більш актуальною під час соціальних, економічних і культурних змін, вважає О.В.Толстих [12, с.59]. У цей період змінюється уявлення про своє життя, часто навіть руйнується усталений спосіб життя. Людина раптом усвідомлює, що нагальне завдання - знайти себе в нових обставинах життя, з новими перспективами та новими обмеженнями, які усвідомлюються лише тепер. Аналіз психічного стану злочинців, проведений В.В.Сулицьким показав, що деякі засуджені зіштовхнувшись із різноманітними стресами та не в силах подолати життєву кризу, вчиняють самогубство [11, с. 109]. Слушною є думка G. Caplan, що життєва психологічна криза – це внутрішнє порушення емоційного балансу, що настає під впливом зовнішніх обставин При згадці про кризу мається на увазі гострий емоційний стан, що виникає в ситуації зіткнення особистості з перешкодою на шляху задоволення її найважливіших життєвих потреб, перешкодою, яка не може бути усунута звичними способами вирішення проблеми, відомими особистості з її минулого досвіду [13, с. 226]. Отже, під час життєвої кризи змінюється або звичне життя, або його сприймання людиною, а майбутнє вбачається невизначеним, крихким. Такі зміни у цей час супроводжуються сильними руйнівними емоціями, почуттям провини, страху,

безпорадності, небезпеки, приниження та переживанням негативного ставлення до себе, і як наслідок, порушується природна людська здібність пристосування до середовища.

Мета дослідження: вивчити особливості життєвої кризи жінок-злочинниць та можливості її подолання за умов ізоляції від суспільства у місцях позбавлення волі.

Методологічну основу дослідження складають як основні психологічні принципи: принципи розвитку, детермінізму, системного підходу до вивчення психічних явищ, так і дослідження в галузі психології життєвого шляху вчених сучасності. У методологічному відношенні життєву кризу можна позначити як певну переривчастість в лінійній області еволюції особистості як складної системи з варіативною бінарністю векторів дезінтеграції: позитивна дезінтеграція, коли криза є певною умовою і кроком в нову якість, новий рівень цілісності. Даний вид дезінтеграції відрізняє переважання конструктивності особистості, підвищення адаптивності, збільшення творчого потенціалу; негативна дезінтеграція, що супроводжується деструктивними змінами особистості, характеризується зниженням загальної стійкості та рівня збалансованості, більшою фрагментарністю і тенденцією до соціальної аутизації особистості. При цьому зменшується комунікативність, особистість втрачає соціальні зв'язки. Негативна дезінтеграція може призвести до психопатичних зрушень, депресій, астенії, психосоматичних хвороб, іноді до суїцидальних намірів [6, с. 25].

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження проводилося у Качанівській установі виконання покарань мінімального рівня безпеки м. Харкова, де утримуються жінки вперше засуджені до позбавлення волі за вчинення корисливих та насильницьких злочинів, віком від 20 до 42 років. Дослідження проводилося поетапно. На першому етапі було проведене вивчення та тестування 126 осіб, за результатами якого було сформовано дві групи. До першої групи увійшли 83 жінки-злочинниці, які переживають життєву кризу; другу групу склали 43 особи, у яких це явище на час дослідження не проявилось. Вікові розбіжності у групах виявилися незначущими. На другому етапі

проводилися з основною групою психокорекційні заходи за спеціально розробленою програмою та наприкінці роботи повторне тестування.

У дослідженні були використані наступні методи.

- Для вивчення особливостей життєстійкості був використаний тест життєстійкості Д.О. Леонтьєва та Є.І. Рассказової, який дозволяє оцінити здатність і готовність людини активно і гнучко діяти в ситуації стресу і труднощів. Тест містить 45 питань, за результатами тестування можливо одержати 4 показника: життєстійкість (витривалість), котра являє собою систему переконань про себе, про світ, про відносини зі світом; залучення (зобов'язання), що визначається як переконаність у тому, що залучення в те, що відбувається дає максимальний шанс знайти щось варте уваги і цікаве для особистості; контроль, який являє собою переконаність у тому, що боротьба дозволяє вплинути на результат, навіть якщо цей вплив не абсолютний і успіх не гарантований. Прийняття ризику (виклик) – переконаність людини в тому, що все те, що з нею трапляється, сприяє розвитку за рахунок знань, що йдуть з досвіду, - неважливо, позитивного або негативного. Людина, що розглядає життя як спосіб набуття досвіду, готова діяти за відсутності надійних гарантій успіху, на свій страх і ризик, вважаючи прагнення до простого комфорту та безпеки збіднюючим життя особистості.

- Вивчення деяких психічних станів засуджених, а саме: тривожності, ригідності, агресії та фрустрації відбувалося за методикою самооцінки психічних станів Г. Айзенка та тестом К. Маркета.

- Для дослідження базових потреб особи й ступеня їхнього задоволення використовувалася методика діагностики ступеня задоволення основних потреб Д.Я. Райгородського. Стимульний матеріал методики являє собою перелік тверджень, які повинно попарно зрівняти по ступеню переваги для себе. Твердження відповідають таким основним групам потреб: матеріальні потреби, потреби в безпеці, соціальні потреби, потреби у визнанні, потреби у самовираженні.

Додатково були вивчені матеріали зошитів індивідуальної роботи, особових

справ, картотеки первинної діагностики психолога на цих засуджених. Для систематизації даних учасників дослідження була створена картотека, яка включала кодоване ім'я опитуваної, її вік, статтю, строк покарання, соціально-демографічні відомості, рівень криміногенності та ін.

Основним завданням першого етапу дослідження було виокремити коло осіб, котрі перебувають у ситуації життєвої кризи. Цю групу склали 83 злочинниці у віці 22-39 років, майже половина з них мала повну середню освіту, 11% начальну та неповну середню освіту, чверть з них отримали спеціальну чи неповну вищу освіту. Родинні зв'язки збереглися у 67% жінок, третина з цієї групи мали неповнолітніх дітей. Для тих жінок, які вперше ув'язнені джерелом життєвої кризи є специфічне кримінальне середовище злочинниць з формальними та неформальними нормами і правилами поведінки, дефіцитарні умови існування в одностатевій групі, неможливість подальшого існування в колишньому статусі із усвідомленням нового статусу злочинки, утруднення реалізації внутрішніх потреб свого життя (мотивів, прагнень, цінностей, спілкування). Для них життя розкололося навпіл: все, що було до засудження та безперспективне сьогодення із невизначеністю майбутнього. Слушною є думка Р. А. Ахмерова, який вважає, що джерелом кризи є неоптимальна життєва програма особистості, автором якої є вона сама. Непродуктивність свого життєвого шляху переживається людиною в різних формах: у таких як, нереалізованість, тобто непродуктивність минулого, спустошеність як непродуктивність справжнього та непродуктивність майбутнього, або в їх різних поєднаннях [2, с. 8].

До другої групи увійшли жінки, у котрих життєва криза під час дослідження не була виявлена, всього 43 особи у віці 20-42 роки. Їх освітній рівень дещо нижчий у порівнянні з першою групою, так, мають початкову освіту та неповну середню 67% досліджуваних, отримали середню освіту чверть жінок, середню спеціальну освіту мають менше п'яти відсотків цієї групи. Звертає на себе увагу те, що більшість жінок групи є вихованками дитячих будинків та інтернатів, росли у неповних родинах або виховувалися бабусями чи іншими родичами, їх родинні зв'язки практично відсутні і з ними втрачені сподівання на повернення до

повноцінного життя. Жінки цієї групи раніше притягувалися до кримінальної відповідальності, були амністовані та знову попали за ґрати вчинивши злочин. Безперечно, не виключаючи можливостей злочинних дій з боку жінок різних соціальних прошарків, до групи особливої уваги суспільства перш за все треба віднести категорію жінок, які вже мали кримінальний досвід, не отримали достатньої освіти і професії, не підтримують родинних зв'язків, тобто мають певний рівень морально-психічної деградації, що спричиняє соціальне відчуження. Перспектива їх майбутнього своєрідна: «попереду нічого не світить», отже треба не ускладнюватися в побудові нових життєвих програм, а жити сьогоднішнім днем. Мабуть тому перебування в установі відбукання покарання у цієї категорії соціально занедбаних жінок не викликає дисбаланс у життя і діяльності та не призводить до кризового стану.

Кризовий стан впливає на всі складові життєдіяльності людини, на зміну сенсу і цілісності життя, на систему переконань про себе та про свій світ. Вивчення життєстійкості досліджуваних дозволяє оцінити не тільки їх здатність і готовність активно і гнучко діяти в ситуації імовірнісних криз, стресу і труднощів, а також можливу вразливість до переживань стресу. Результати вивчення особливостей життєстійкості в обох групах жінок-злочинниць наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Показники життєстійкості жінок-злочинниць

Найменування показника	Група 1	Група 2	t	p
Життєстійкість	73,65± 4,02	89,76± 3,29	2,82	0,01
Залученість	35,07± 3,19	43,62± 2,03	2,36	0,05
Контроль	25,04± 2,13	32,74± 1,77	2,61	0,05
Прийняття ризику	12,23± 1,12	13,38± 1,49	0,79	-

Достовірно більш життєстійкими є злочинниці другої групи, які у дефіцитарних та стресогених умовах установ виконання покарань мають певну систему переконань про себе та про оточення, приймають наявний світ без внутрішнього опору, що перешкоджає виникненню у них внутрішньої напруги в імовірних стресових ситуаціях ув'язнення за рахунок сприйняття цих ситуацій як

менш значущих. Жінки, які переживають життєву кризу, тривожні, відчувають себе «поза» життя, фрустровані, мають яскраво виражене почуття відкинення. Їх рівень залученості у теперішнє життя помірний, отож багато чого в їх житті відбувається по інерції, без зацікавленості, наприклад, у покращенні власного побуту, виборі дільниці праці, зникає «смак» життя. Переживання ними відчуття власної безпорадності суттєво знижує їх активність та контроль у житті, вони не схильні до розширення соціальних контактів чи пошуку підтримки у найближчого оточення, прагнуть уникати не лише стресових чи травмуючих ситуацій, але й тих, де потрібно приймати рішення, діяти. Схильність до ризику помірно виражена у обох групах злочинниць, тобто на даному етапі свого життя жінки вважають, що можливість жити на волі коштує певних обмежень, їх попереднє життя виявилось зруйнованим, невдалим. Б. Лівехуд відзначає, що знання певних життєвих процесів не позбавляє, з одного боку, від необхідності при зіткненні з ними пережити і перестраждати їх, а з другого боку набуте знання дає можливість не шукати в своєму оточенні або обставинах життя причини труднощів, що переживаються, а звертатися тільки до себе самого. Для цієї фази, як стверджує Б. Лівехуд, підходять слова Х. Кюнкеля про те, що «доля приходить зсередини» [8, с. 350]. Для жінок другої групи наявна висока залученість в те, що відбувається з ними тепер, вони задоволені своїм життям, проявляють активність, зокрема схильні до порушення вимог правил внутрішнього розпорядку, легко набувають у злочинному середовищі кримінального досвіду. Жінки цієї групи не прагнуть до розширення соціальних контактів, навпаки, не зважаючи на високий рівень агресивності вони схильні до пошуку підтримки у оточення, вдаються до маніпулятивних дій, якщо треба досягти певної мети чи задовольнити нагальну потребу.

Вивчення базових потреб та ступеня їх задоволення в обох групах досліджуваних злочинниць дозволило виявити певну ієрархію основних потреб (таблиця 2). В цілому соціальне середовище місць позбавлення волі не може не впливати на задоволення потреб особистості. Жорстко регламентоване життя, з одного боку, правилами внутрішнього розпорядку та неформальними нормами

кримінальної субкультури, з другого боку, викликає безпорадність, пригнічування. За результатами дослідження можна висловити припущення про те, що потреба у безпеці злочинниць, які переживають життєву кризу, викликає найбільшу напругу. Фрустрація цієї потреби породжує тривожність особистості, невпевненість у собі, відчуття ворожнечі.

Таблиця 2.

Показники задоволення базових потреб злочинниць

№	потреби	Група 1	Група 2	t	p
1	матеріальні	26,83± 1,76	28,23±0,94	0,98	-
2	соціальні	28,78± 2,83	21,09±1,65	2,12	0,05
3	у безпеці	29,54± 1,67	17,24±1,02	2,38	0,05
4	у визнанні	18,12±2,54	21,22±2,11	1,02	-
5	у самовираженні	19,75±3,24	26,41±2,47	1,83	-

Потреби особистості завжди є наслідком взаємодії індивіда з оточуючим середовищем. Обмеження у задоволенні певних потреб, зокрема потреби у безпеці, є більш вираженим у жінок, які переживають кризу та викликає прагнення відновити порушену систему життєдіяльності. Руйнування попередньої системи життєзабезпечення призводить до втрати рівноваги, переживання страхів, відчаю. Крізь призму тривожності світ відчувається несправедливим, ворожим, агресивним, де будь-які події розглядаються як загрозливі. Всупереч розповсюдженій думки про те, що тривога та страх можуть сприяти придушенню агресивної поведінки, зазначимо, що частіше у жінок-злочинниць проявляється зворотна тенденція. Специфіка жіночої злочинності на сучасному етапі полягає у збільшенні числа випадків безпосереднього насильницького впливу з боку жінок, які діють не співвідносячи отриману вигоду із тяжкістю спричиненої шкоди власнику майна [5, с. 233]. Вони проявляють немотивовану лютю, цинізм, намагаючись ні в чому не поступатися чоловікам заради миттєвого задоволення потреб. Кримінальна практика свідчить, що корисливо-насильницькі злочини,

скоєні жінками, по жорстокості, безжальності, брутальності інколи перевершують злочини чоловіків.

Не задовольняються також в обох групах соціальні потреби: потреби у любові, ніжності, соціальної незалежності, ідентифікації. Для жінок, які перебувають у стані переживання життєвої кризи ці потреби є більш болючими. За думкою В. Меркулової більш суб'єктивне, чуттєве ставлення жінки до оточуючої дійсності зумовлює певну обмеженість свободи волі її під час вибору поведінки, яка до того ж пояснюється наявністю у жінок: схильності пристосовуватися до існуючого порядку речей, а тому залежність від ситуації, що складається; властивостей сприйняття світу крізь призму стосунків з рідними та близькими їй людьми (родинний чинник простежується в більшості корисливо-насильницьких злочинів, вчинюваних жінками); особливого ставлення до думки оточуючих; постійної необхідності відчувати любов та прихильність близьких [9, с. 119]. Недостатня задоволеність соціальних потреб що, як правило, бере свій початок у родині може з високим ступенем ймовірності привести до девіантної поведінки, а саме до ворожнечі, агресивності, негативізму, насильства. За результатами дослідження більшість жінок другої групи зростали у спеціалізованих закладах, у неповних чи неблагополучних сім'ях, їх виховання відбувалося у напівкримінальних традиціях із відповідною насильницькою субкультурою. Існування у криміногенному агресивному колі формує у жінок-злочинниць підозрілість, почуття небезпеки, швидке вдавання до агресивних дій, «споживацьке» ставлення до людей. Вони схильні розглядати, наприклад, злочинні дії як вдалий засіб досягнення своїх цілей. Нажаль, злочинниць характеризує пасивне відношення до власного життя, викликане побутовою та сімейною невлаштованістю і моральною занедбаністю, що формує порочну життєву стратегію, яка виправдовує їх злочинну діяльність. Бажання споживати матеріальні блага набули великої значущості в умовах ринкового суспільства, але не підкріплюються ні їх належним професійно-освітнім рівнем, ні соціальним статусом, тому обирається шлях кримінального збагачення. Невдоволення у жінок-злочинниць в обох групах визиває рівень задоволення їх матеріальних

потреб. Безперечно, рівень матеріальної забезпеченості суб'єктивне поняття. Серед досліджуваних найбільш чисельну групу складають особи працездатного віку, які не працювали, в кращому випадку перебивалися тимчасовою роботою, часто вели аморальний спосіб життя, зловживали алкоголем, наркотичними речовинами, займалися проституцією, жебрацтвом, не мали житла. Інколи злочинна діяльність на деякий час дозволяє їм забезпечити мінімальний рівень споживання матеріальних благ. Потерпілими від злочинів, які вчиняють жінки, стають особи які є потенційно слабшими, а саме: громадяни пенсійного віку, підлітки, або жінки, чи хтось з найближчого оточення, тобто ті, хто не в змозі чинити опір за різних обставин. Прибутки від такої злочинної діяльності невеликі, тому цілком зрозуміло, що задовольнити матеріальні потреби дуже складно. Так, 27-річна Світлана С. та 34-річний Микола П., які вже двічі були засуджені, на прожиття заробляли квартирним крадіжками, крадіжками з дачних будівель, виручені кошти втрачали на спиртні напої, їжу. В день злочину Світлана С. прийняла запрошення нового знайомого провести дозвілля у нього вдома та негайно сповістила про це свого співмешканця Миколу П., у якого відразу з'явився план розбійного нападу. Реалізація злочинного плану обернулася для господаря житла кількома ударами монтировкой по голові, від яких він помер. Нападникам дістався лише побутовий дріб'язок, оскільки цінного майна у помешканні не оказалось [3].

Потреби у самовираженні викликають велику напругу в обох групах жінок-злочинниць. У сучасній психології вважається, що усі види людських потреб можливо розподілити на дві великих групи: потреби збереження та потреби розвитку. Потреба у самовираженні разом з потребами у повазі, любові, самоактуалізації є саме потребами розвитку, тому потреба у самовираженні вельми актуальна для підліткового віку, коли прагнення до пошуку себе, свого Я стає ведучим. У злочинниць ця потреба пов'язана із почуттям впевненості в собі, а точніше з невпевненістю у собі. Формування цієї якості людини тісно пов'язується з процесом її певного позитивного підкріплення з урахуванням успіхів людини у різноманітних сферах діяльності, смаком до життя, прагненням

нового. Протиріччя й криза в економічній сфері та тенденції розвитку сучасного українського суспільства суттєво зменшили можливість життєвих успіхів людини майже в усіх сферах життєдіяльності. Різкий розподіл суспільства на нечисленну купку багатих та значну кількість дуже бідних громадян, а також існування значного числа непрацюючої молоді ускладнює кримінальну ситуацію, тому не випадково невпевненість у собі, невизначеність майбутнього, тривога сприяє росту агресії в цілому і створює передумови для зростання злочинів. Потреба у визнанні також є актуальною особливо для осіб, що переживають життєву кризу, бо це проблема існування в «невизначеному» для них світі. Потреба у визнанні (у тому числі в схваленні, у досягненні) проявляється своєрідно у кримінальному середовищі, спирається на культ наживи та грубої фізичної сили. Маскулінізація жінок у суспільстві в кримінальній сфері призводить до спустошеності та рівняння їх на ідеал, що панує у кримінальній субкультурі: успішним та визнаним у злочинній діяльності стає той, хто може одержати більше коштів, не зупиняючись навіть перед злочином. За даними нашого дослідження потреба у визнанні у злочинниць викликає найменшу напругу. Вважається, що у жінок потреба у визнанні, у досягненні виражена сильніше ніж у чоловіків [1, с. 59]. Зауважимо, що потреба у визнанні в колонії частково задовольняється за рахунок занять жінок рукоділлям, участю у художній самодіяльності, навчанням у професійно-технічному училищі. Отже, форми реалізації цієї потреби у жінок мають більше варіантів, що сприяє подоланню життєвої кризи.

Проведення психокорекційної роботи у місцях позбавлення волі ускладнюється багатьма чинниками. Пенітенціарне середовище характеризується насиченістю стресогенними факторами, а саме: обмеженням волі на певний строк, звуженням або втратою особистих та соціальних зв'язків, суттєвими матеріальними позбавленнями, сильнодіючим впливом кримінальної субкультури взагалі. Досягнення позитивного результату психокорекційних заходів можливо за умов дотримання принципу індивідуального та диференційного підходу до особистості злочинниць, які працюють в групі. Розвиток кожної групи є унікальним, своєрідним процесом, передбачити

взаємодію учасниць, які втратили довіру до оточення та переконані у негативному ставленні суспільства до них, відчувають самотність та непотрібність досить важко. При формуванні групи краще урахувати вікові особливості учасниць, щоб можливо було звернути увагу на певні прояви вікових криз особистості. Програма групи спрямована на усвідомлення себе, свого «Я» учасниць у ситуації життєвої кризи. Зважаючи на те, що наявна тема життєвої кризи є болючою та емоційно насиченою, необхідно створити у групі на початку роботи атмосферу безпеки, бажання працювати у групі та можливість відкритися і довіряти членам групи.

За змістом основними є такі теми: по-перше, це тема кризи у житті, по-друге, це тема переживання та подолання кризи. Для актуалізації змісту застосовувалися такі засоби як бесіда, робота с образами, малюнками, метафорами, візуалізація. Як і очікувалося, самим складним був початковий етап роботи групи. Так, виконання нескладної вправи « Прогноз погоди», під час якої треба намалювати та(або) прокоментувати малюнок, якій відповідає настрою, викликало утруднення майже у всіх жінок. Виконуючи завдання «Моя лінія життя» майже усі члени групи позитивно оцінили лише ті життєві події, які мали місце до ув'язнення. Значущою ланкою корекційного процесу є всебічний аналіз наявної життєвої кризи, який проводиться спочатку у невеликих групах по 3-4 особи або у парах, а потім у групі. Особливу увагу слід звернути на реакції-відповіді, які виникають внаслідок стресу, що викликав кризу: у власному тілі учасниць, в їх емоційній та інтелектуальній сферах. В групі злочинниць вельми цікавим було обговорення стратегій подолання кризових ситуацій з урахуванням їх характерних способів реагування на кризу та бажаних особистісних якостей, які необхідні людині, що опинилась у такій ситуації. Під час роботи у жінок виникає свідоме відношення до ситуації, поведінки, певних дій, обставин, які зумовили виникнення життєвої кризи. На підсумковому етапі роботи учасниці групи обговорюють не лише бажані ресурсні якості, а свої власні якості, котрі стануть їм у нагоді при подоланні життєвої кризи, розуміють, що кризу можна пережити, повільно, але все ж таки змінюють точку зору на себе й своє можливе майбутнє.

Висновки Виникнення життєвої кризи особистості в умовах місць позбавлення волі зумовлено різкою зміною умов життєдіяльності людини, обмеженням соціальних зв'язків, жорсткою регламентацією життя, неможливістю подальшого існування жінки в колишньому статусі із усвідомленням нового статусу злочинки. Для жінок, які вперше ув'язнені джерелом життєвої кризи стає специфічне кримінальне середовище злочинниць з формальними та неформальними нормами поведінки, дефіцитарні умови існування в одностатевій групі, утруднення реалізації потреб свого життя, невизначеність майбутнього.

Злочинниці, які переживають життєву кризу, мають помірний рівень життєстійкості та залученості у теперішнє життя, фрустровані, тривожні, багато чого в їх бутті відбувається по інерції, попереднє життя виявляється зруйнованим, невдалим. Переживання ними відчуття власної безпорадності знижує активність та контроль у житті, вони прагнуть уникати не лише стресових чи травмуючих ситуацій, але й тих, де потрібно приймати рішення.

Розв'язанню проблеми переживання та подолання життєвих криз злочинців в умовах депривації сприятиме спеціально розроблені психокорекційні заходи, які ураховують специфічність пенітенціарного середовища та особистості злочинця. Проведена психокорекційна робота позитивно впливає на особистість злочинниць, сприяє подоланню їх життєвої кризи із опорою на власні ресурси та засвоєння ефективних стратегій подолання кризових ситуацій.

Список літератури

1. Аверин В.А. Психология личности. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 89с.
2. Ахмеров Р.А. Биографические кризисы личности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук:19.00.01 / Институт психологии Российской Академии Наук. – М., 1994. – 24 с.
3. Архівна кримінальна справа апеляційного суду Одеської області. -№1-27, 2003р.
4. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека. – М.: Ноосфера, 1998. – 256 с.
5. Головкін Б.Г. Корислива насильницька злочинність жінок в Україні:сучасний стан, тенденції розвитку // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць /Акад. правових наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х.: Вид-во «Кроссроуд», 2008. – Вип. 15. – С. 227-236.
6. Кривко Т.А., Поліщук О.М. Криза цінностей сучасного суспільства та проблема соціалізації особистості //Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія „Психологія”. – 2007. – №759. – С. 21-30.

7. Кризис // Советский энциклопедический словарь / Предс. редкол. А.М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – С. 654.
8. Ливехуд Б. Кризисы жизни – шансы жизни. – Калуга, 2005. – 460с.
9. Меркулова В.О. Удосконалення кримінального законодавства щодо жінок, які вчинили злочин // Право України. –2002. –№6. – С.118-124.
10. Солдатова Е.Л. Нормативные кризисы развития личности взрослого человека: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора психол. наук:19.00.01 / Солдатова Елена Леонидовна; Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова. – Екатеринбург, 2007. – 25с.
11. Сулицький В.В. Психологія суїцидальної поведінки. – К.: «МП Леся», 2001. – 316 с.
12. Толстых А. В. Возрасты жизни. – М.: Молодая гвардия, 1998. – 223 с.
13. Caplan, G. Emotional crises: The encyclopedia of mental health. – V. 2.-N.Y.: Prentice Hall, 1963. – 542 p.